

United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Slovak Witnesses Documentation Project

United States Holocaust Memorial Museum

Rozhovor s Gejom Krupom

RG-50.688.0056.01.01

Dobrý deň vám želáme.

Ďakujem.

Môžete sa nám prosím predstaviť?

Krupa Gejza.

Kedy ste sa narodili?

Šestnásteho druhý tisíc deväťsto tridsať tri.

A kde ste sa narodili?

Spišská Teplica. Spišská Teplica.

Spišská Teplica sa kde presne nachádza?

Okres Poprad. To je asi dva... dva kilometre, tri... stade od Popradu.

Hm. Pán Krupa, my sme sa spolu už stretli, pred nedávnom.

Viem.

A...

Ale ona, tá pani tu asi nebola vtedy.

Bola.

Bola. Bola skrytá.

Lebo ste boli tri.

Hej.

Dnes ste len dve...

Sme sa spolu vtedy rozprávali o vašich zážitkoch a vašich spomienkach na obdobie Slovenského štátu...

Áno.

A Druhej svetovej vojny. Bavili sme sa aj o tých židovských osudoch...

Áno.

A my sme teraz prišli za vami znovu, aby sme si tieto vaše spomienky nahráli na videozáznam.

Vraveli ste, že ste sa narodili v Spišskej Teplici, tam ste aj vyrastali?

Áno.

Aj do školy ste tam chodili?

Áno.

Hm. Dokedy ste tam žili?

Do kedy som tam žil?

Hm.

Som tam žil do roku... som mal koľko? Pätnásť rokov? Do pätnásteho roku môjho života, som tam žil. Potom som bol, keď sme bývali, v Krompachoch u tety.

Hm.

Som utiekol od rodičov, som nemal už mamu, len macochu, a to som bol viacej bitý, ako šitý. Nie? Tak som išiel za starou mamou, nebožkou a povedám: „Stará mama, buďte taká dobrá, požičajte mi päťdesiat korún.“ – „No na čo tebe chlapče päťdesiat korún?“ Povedám: „Idem k tete do Krompách.“

Hm.

Bo povedám: „Ja sa už biť nedám!“ Bo za to ma zbili, že som sa nechcel ísť za mäsiara učiť’.

Hm.

A povedám: „Ako ja môžem byť mäsiar, keď ani kuru nezarežem? Bo mi je ľúto tej kury.“

Ale v tom...

Potom bol u toho mäsiara tam... už nepamätám, ako sa volal, ale taký bol príjemný človek... no aj on otcovi povedal: „Však vidíš, nie, že nebude sa učiť’ za mäsiara, keď nemá chlapec na to vlohy.“

Hej.

„Darmo, že je silný.“

Takže v tom období, o ktorom sme sa rozprávali, Slovenský štát...

Áno.

A vojna, ste žili v tej Spišskej Teplici, hej?

Áno.

Spomínate si, takto z toho svojho detstva, že či tam žili židia?

U nás v dedine myslím, že nie. U nás v pivnici boli nejakí... tam boli, v pivnici tam žili, chlap so ženou, ale či boli židia, neviem.

Hm.

Ja som sa o to nestaral, no.

Hm.

Ale ináč v dedine nie? Tam myslím, že nebol. Iba, že by Rankel? Tak sa volal, Rankel, to bol stolár. Tak neviem, či bol žid, či nebol žid.

Hm.

Ja som sa o to nezaujímal, mne bolo jedno, či to boli cigáni, či kto... to jedno... lebo futbal som s tým, či s tým hral.

Hm.

Alebo sa kúpali, alebo také dačo, hej? Ja som nerozdeľoval ľudí na takých a hentakých.

A kedy bol taký prvý moment, keď ste si uvedomili, že predsa len sú nejaké rozdiely?

No keď nás ako chlapcov verbovali do slovenskej gardy. A my ako chlapci, deti, to sme mali byť vlčatá, alebo také niečo to bolo. No ja som do toho nevstúpil.

Hm. To vás kedy verbovali?

To čo ja viem? Koľko som mohol mať? Osem, deväť rokov? No za Slovenského štátu.

Hm.

Lebo to už bola vtedy Hlinková garda, lebo to ešte bol vtedy Hlinka prezident. Ako tiež farár. A prezident. To bola ako Hlinková garda, ako teraz čo to? Teraz aj nie je taká skupina dajaká...

Hm. A kde vás to verbovali?

No do tej... to boli... to boli gardisti, to už boli títo... junáci, alebo ako sa volali, nie? A my by sme boli bývali vlčatá.

Hm.

Hej.

Takže prišli tí junáci tam niekde medzi vás a...?

No...

Vám povedali?

No, chlapcov verbovali tak... a mne povedali... tak hovorím: „Tak ja ti dám také verbovanie.“
A hovorí: „Tu budeš. Treba chodiť na trávu a starať sa o dobytok doma, a nie tam budeš podskakovať dakade...“

To kto vám povedal?

No otec môj nebohý. No a to keby som niečo takého vyviedol, tak macocha by mu žalovala, tak dostanem bitku ako perun...

A prečo ten vás otec...?

A mňa to ani nebavilo také.

Prečo nechcel, aby ste tam medzi nich išli?

Jak by som to povedal? Neboli sme takí založení, že by sme mali byť... čo ja viem, toto... alebo hento také. Do nejakej strany a také. Ani otec nebol v ničom.

Hm. A vy ste chceli, či nechceli ste do toho?

Nie.

A vaši kamaráti boli?

Tak daktorí boli... ja neviem už. Už tak nepamätám tie mená. Bo to sú už roky, len čo hovorím, to sme boli chlapci. Nie... no tak... ale málo ich bolo.

A kam vás to prišli verbovať, to pri akej príležitosti bolo?

Buď telocvik, alebo také boli...

V škole?

Hej.

Aha.

No tak ako by ich inak dostali tých chlapov, nie?

Hm.

No tých dospelých, čo ja viem, ako ich tam naverbovali? To neviem.

Hm.

Môj otec nebol v ničom, no takže... No a brata, čo som mal tak ten bol mladší, tak ten ešte vôbec nie, no...

A čo... čo tie gardy robili, čo sa tam dialo? Prečo zbierali...? Vy ste...

No tak to chodili, ako by som vám povedal? Ako teraz je telocvik, tak chodili a mali s tým... vzduchovky, tak verbovali nás, že môžeme strieľať a také. Dajaké cvičenie a čo ja viem akého frasa...

Hm.

No ja som mal doma dosť roboty, mne netrebalo tam cvičiť. Mne stačilo v škole.

Hm. Aj vám núkali nejaké uniformy, alebo niečo také?

No, mali aj uniformy.

A dospelí gardisti, tí čo robili?

Tak, čo ja viem, čo to za organizácia bola? Taká dačo, ako... ja neviem taký... no Hlinková garda to bola, to viem. No, to boli junáci a my sme boli vlčatá. Mali sme byť... no ja som nebol. Nie ja. To také dačo... to teraz ani niet. Trebárs, ako čosi... ten, ako sa volá? V Bystrici, či kde to tam je, toten... Primátor, či kto, čo furt toho Tisu a čo ja viem, kýho frasa tam... hlúpnu... Lebo, čo tam má čo byť farár v politike? No...

Aj ste poznali niektorých z tých gardistov po mene? Pamätáte si?

Ja už ani nepamätám, ako sa volali. Veď to už, to sú roky, prepánajána... Ja som už z Teplice už dávno preč. To už tie mená tam... Tam ich nebolo, u nás nebolo ich veľa v Teplici. U nás neviem... keď boli štyria...

Hm.

U nás ich nebolo toľko, lebo tam nemali kedy tam poskakovať, lebo to každý mal nejakú tú roličku, tak sa staral o to, že by bol na poli, a nie tam chodiť po dajakých cvičeniach, a čo ja zviem kýho frasa.

Hm. Niekde nám hovorili ľudia, že gardisti si, mali také svoje pochody a také parády si robili...

Áno, áno, áno, áno.

To ste videli také?

Tak v Teplici ani nie, to iba keď takto, keď bol kostol, no. Ako išlo... v nedeľu, keď išli do kostola, keď išli na tú offeru, či ako sa to volá. Tak išli vyšpacírovaní tam.

Boli aj nejaké špeciálne poobliekání?

Hej, mali svoje uniformy.

Ako vyzerali?

Keď sa nemýlim, to boli čierne uniformy a lodičky.

Hm.

Alebo brigadírky, neviem už teraz. Ale myslím, že lodičky to boli.

Aj nám Ľudia spomínali, že mali gardisti také svoje piesne. Obľúbené...

Hej. „Sme Hlinková garda, sme slovenská stráž...“ To som si zapamätal. „Nikto nás nezlomí, kamaráti na stráž.“ *(spieva)* Cha...

Cha... Toto ste sa kde naučili?

To som si zapamätal.

A kde ste to počuli?

No tam, ako spievali, neviem... ale myslím, že to bolo v dedine, alebo kde. Ale znám, že to taká pesnička bola. A keď sa nemýlim, dokonca v škole sme sa to museli učiť.

Túto istú pieseň ste sa v škole učili?

Hej. No.

Aj ste ju potom spievali niekde, pri nejakej príležitosti?

Ja ani neviem. Myslím, že ani nie.

Pri nejakej slávnosti, alebo...?

To len oni, ja som nechodil.

Len v škole, v triede...?

V škole skôr... v škole.

Hm.

Ale inakšie som nechodil nikdy tam.

Hm. A teda vraveli ste, že vy ste tak nerobili nejako rozdiely medzi Ľuďmi...

Nie.

Ste si tak nevšímali, že kto je čo, že či je žid, alebo niečo iné...

Nie, nie. U nás ani myslím neboli, povedám, že tam bol Nemky len dve, boli...

Hm.

V Teplici, čo pamätám mali obchod. Mladá a jej dcéra. Irgangová sa volala. To som tiež si zapamätal to meno. Neviem, ako mi to zostalo v hlave.

Hej.

Ale to podľa tej starkej, Irgangová už slabo počula, a my sme ako chlapci išli dnuka, ona i plano videla, lebo neviem, koľko rokov mala, tak sme chodili tam na cukríky a sme jej dávali dajaké pliešky. Už nám dala, do takého kornútika nám nasypala cukor, cukríky. Z takej krabici plechovej. Len za to som si zapamätal asi.

Hej. Lebo niekde nám rozprávali Pudia, že sa našli aj takí, ktorí tak... hlavne o židoch sa vyjadrovali tak hanlivo, alebo tak...

Joj, to aj po vojne som takých stretol.

V negatívnom duchu.

Aj po vojne som sa stretol.

Aj pred vojnou, aj po vojne?

Ale pred vojnou ani nie. Lebo som chodil tu, sem tam s otcom, ešte dakedy, ale to som veľmi malý bol, keď ešte s mojou nebohovou mamou? Alebo potom s macochou, alebo s otcom sme išli do mesta. To nebolo nič takého tu.

Hm.

Alebo že by niekto nadával na nich... boli tu aj hodinári i obchodníci, i kde čo? Doktor... Sweitzer... A čo ja viem ešte, kto to bol? Obchodník...

Schweitzer?

Schweitzer.

Hm.

A to bol dobrý doktor.

Hm.

Nie... ale teda toho nezobrali, ja neviem, ten či sa dal nejako premenovať, aj po vojne bol Schweitzer. Lebo ešte ja ako dospelý som chodil k nemu.

Hm. Ani v škole ste niekedy nepočuli niečo také, že...?

Nie. A u nás na dedine vôbec. Lebo to vtedy nebolo, že... v Teplici nebola meštianka, alebo čo. Tam nebolo... vtedy nebola taká veľká dedina, ako je teraz. Ja neznám, koľko tam bolo čísel. Možno, že tristo. Neviem. Takže mám len ako základnú školu. To až po vojne, posledný rok, som už chodil do meštianky tu do Popradu. Aj to bola židovská škola.

A to bola predtým židovská škola a oni...?

Áno.

To potom zmenili na...?

Áno. No potom to chceli zatriet', ale sa nedalo.

Hm.

A to bola židovská škola, tam mal, učitelia tam mali aj byty, a dolu, boli aj triedy. A tam som chodil do meštianky. Nás...

A to...?

Nás tam učili sestričky.

Hm.

Tie rehoľné sestry.

Hm.

Boli učiteľky.

Hej. Takže predtým, ako tam učili tie sestričky, tak bola to pôvodne židovská škola?

Škola, áno.

Hej.

Aj tam pri tom bol aj kostol.

Židovský?

Áno.

Hm.

Aj doteraz stojí ten kostol.

Hm.

Teraz je to tlačiareň.

Hej.

Ešte sme chodili kukat' cez okná, jak to dnuká vyzerá, tak sme pozerali, to už nepamätám presne, ale taký ohoz dokola bol, hej...? No a lavice a tak...

Hm.

Pekný kostol.

A v tom čase...?

Prosím?

V tom období Slovenského štátu nastal taký čas, keď tých židov začali prenasledovať?

Áno.

Spomínate si na to?

No to si spomínam na to, to je pravda, ale to neviem, v ktorom to roku bolo... hm... ako som videl, som išiel do mesta, alebo kde tak... čo mali našité tie hviezdy.

Hm.

Nie? To museli nosiť tie hviezdy, nie? No a ja som sa potom pýtal otca, že čo to je. No tak on mi to povedal.

A čo vám povedal ten váš otec?

No to... že ich tak, tí gardisti, označili tých židov tým.

Hm.

Že by ich ľudia poznali.

Hm.

No ale nikto... to som nevidel, z obyčajných, normálnych ľudí, že by mal niekto dačo proti nim.

Hm.

Či na ulici, či v obchode, alebo čo, všetko bolo slušné. Veď tu bolo fajn.

Hej. A koho ste s tými hviezdami videli?

Prosím?

Koho ste videli s tými hviezdami? S tými označeniami?

No tak to boli i deti, ženy i chlapi... no tí obchodníci. Väčšinou obchodníci to boli.

Hm. Aj v obchodoch predávali?

Áno.

Že mali tie hviezdy na sebe?

Hej.

Hm.

To až potom neskôršie... neviem, ako to dlho trvalo, čo ich potom brali preč. A to zase len boli gardisti. Lebo tu ešte Nemci neboli.

Hm. Vedeli by ste si spomenúť, koľko ste mali rokov? Alebo, v ktorej triede ste boli vtedy?

No počkajte, aby som necigánil. No koľko som vtedy mohol mať? Ja som v tridsiatom treťom... sedem... jedenásť, dvanásť rokov?

Hm.

Tak, nie? Tak to môže byť.

Hm.

No to väčšinou bolo, keď som prišiel do Popradu s otcom, alebo s macochou. No furt s dakým dospelým.

Hm.

To hovorím, tá škola bola v Teplici do ôsmej triedy. Až potom po vojne to zrušili a už som musel dokončiť školu tu v Poprade.

Hm. A ste teda spomínali, že potom vlastne židov začali brať.

Áno.

Shall I continue?

To by som tiež nebol býval vedel, lebo u nás to tak nebolo, u nás na dedine také nič nebolo, hej? Len keď sme šli tá macocha s otcom mojím a ja som išiel s nimi, hej? Myslím do Veľkej. No a tam som vidiel, ako boli povykľadané nábytky a čo ja viem... po... na chodníkoch, po dvoroch, tam predávali z domu skrine, posteľe, no všetko čo tam bolo, no. Mimo toho, čo bolo kúšтик dajaké vzácne, tak to si nechávali oni.

Hm.

No a to boli gardisti, nie Nemci. Bo Nemci tu ešte neboli.

Boli... Boli oblečení v tých uniformách, gardisti?

Áno.

Aj ste poznali ich?

No to... to... to... to v Poprade som to tých nepoznal.

Nejakí... neboli tam nejakí vaši známi?

Nie.

Hm.

Tak aj keby vtedy, ako chlapec... ja som si tam všímal?

Hej. Takže ste videli nábytky a takéto veci, povykľadané...?

No to sa predávalo, áno. To predávali oni.

Kde boli povykľadané?

Tak po chodníkoch, po dvoroch, kde kade, nie?

To ste pri viacerých domoch videli?

Veď vám hovorím, že to aj nebohá macocha kúpila tam, keď sa nemýlim, dajakú komodu, alebo také dačo.

Hm.

Za pár korún, možno to stálo desať korún, alebo koľko.

Hm.

To len tak, popredávali to... To potom neviem, ako už potom to pošlo.

Hm. A to po kom vypredávali tie veci?

Prosím?

Po kom to predávali?

No po tých židoch. Oni ich vystažovali, nie? To išli do vagónov, nie? Na stanicu.

Hm. Hm.

Deti, ženy, chlapi. Starí, mladí, im to bolo jedno.

A to vraveli ste, že toto bolo vo Veľkej?

Áno.

A kto...

No tam som bol, v Poprade ako sa robilo neviem, lebo tam som nebol.

Hej.

Len vo Veľkej som bol vtedy.

Hm.

Ja viem, že tam dačo nebohá macocha kúpila.

Hm. A ako... ako taký výpredaj prebiehal? Niekto to tam asi organizoval?

Tak hej, tak isto musel organizovať. Ja som sa o to nestaral ako chlapec, nie? Ja viem, že tam dačo kupovali, lebo sme boli s vozíkom.

Hm.

Nie?

A bolo to tak, že sa predávalo, že sa povedala cena a ľudia navyšovali?

Figu drevenú...

Ako to bolo?

Povedali: „Dajte desať korún...“, alebo koľko to bolo... a brali ľudia čo chceli.

Hm.

Všetko nepopredali, samozrejme, že to isto zostalo, no.

A ako ste vedeli, že to sa v tej Veľkej koná?

Lebo som bol s rodičmi tam, nie?

A oni sa to odkiaľ dozvedeli?

Joj, tak to ľudia sa... ľudia sa medzi sebou rozprávali, nie? Lebo to chodili dakedy tu s drevami, tí gazdovia, furmani, na pílu, atď., lebo tu bola píla, hej? No a to bolo blízko Veľkej. No tak to vedeli, nie? Sa roznieslo po dedine. To nie len môj otec s macochou bol, to ktovie koľko ich tam bolo... z dediny... Ja neviem. A nemuselo byť len od nás, ale mohli byť Veličania alebo kto vie kto... No ja som sa tak o to ako chlapec nezajímam...

Hm.

O skrine a také dačo, nie?

Hm. A to bolo pri tých židovských domoch, tam...?

Áno, veď hovorím, že to potom títo... tu kopu ľudí, čo boli domy pekné a veľké. Čo ja viem, ako im potom zrekvírovali, to dakto musel mať... lebo tie domy stoja.

Hm. A tie veci boli pri viacerých domoch, alebo iba pred jedným domom? Na nejakom...?

Ale no v každom... v tých domoch kde boli židia, no.

Hm. Koľko asi tých domov tam bolo takto?

Ja neviem. Tak viete, keby som bol v tých rokoch, čo ja viem dvadsať, alebo že sa zaujímam o to, tak inšie. Ale ja ako dvanásť ročný chlapec, čo mne tam...?

No veď poviete nám iba to, čo si pamätáte.

No.

No. Tak ja hádzem takú udičku, aby som vedela, že čo si pamätáte. Keď neviete, tak poviete, že „Nepamätám sa.“

Neviem, koľko tam toho bolo.

Hej.

No. A viem, že boli, bo boli aj doktori, i obchodníci, i hodinári, čo...

Hm.

No normálne remeselníci. No ale, dakedy keď, kým ich neoznačili, no kto vedel, že... ja som sa nestaral, či to žid, alebo... Je to človek, ako vy, ako ja...

Hm. A tie domy v tej Veľkej, aj tie boli tiež nejakoznačené, že sú to židovské domy?

Nie.

Nie?

Nie. Domy neboli označené.

Tak ako ste vedeli, že to je teda po židoch?

No veď... Cha, cha, cha... Veď vám hovorím, že to bola robota otca a macochy, lebo tam išli a to bolo po židoch, no.

Hm.

Tak preto vám to hovorím.

Hm. A tí... tí židia tam ešte boli?

Nie.

S tými čo sa stalo?

No tak ich... ako ich brali, tak to oni potom aj predávali hneď. No a zas tí, čo sa im páčili domy, tak ktovie, či z tých gardistov, či kto to mal. To fras sa vtedy vyznal v tej politike.

A s tými židmi čo sa stalo teda?

No tak čo, do vagóna ich brali.

Vy ste videli, ako ich berú do vagónov?

No, z mosta, hej.

Čo ste videli, kde?

No ako je ten... ten most stojí, ako sa ide do Veľkej, ide sa cez most. No tak hore na moste som bol, som videl, ako tam boli tie vagóny, tie dobytčáky. No a okolo toho boli deti, ženy a toto... S tými hviezdami boli. Mali tam kufríky, ruksaky, a čo ja viem... kufre...

Hm.

To len veci také dajaké, len pár vecí...

Koľko tam bolo tých Ľudí zhromaždených?

No fras ho vie... ale hodne.

Tak odhadom?

Čo ja viem? Koľko ich tam mohlo byť? Tak do päťsto isto, najmenej.

Hm.

No na môj veru tak bolo, to bolo dost' husto tam.

A hovoríte, že tam boli aj ženy, aj malé deti?

Hej, deti, to všetko... všetko čo bolo židovské, tak všetko brali preč.

Aj starší Ľudia?

No pravdaže.

Hm.

No veď toto bolo také... ešte doma o tom rozprávali, že ako sú takí... nemajú svedomie, tí Ľudia. Že do takých berú. Síce oni vedeli figu drevenú, kde idú... no...

Hm. A kto... kto to tak hovoril, že nemajú svedomie, tí, čo ich berú?

No tak doma, no. Otec s macochou rečovali tak... babka, a tak ďalej, keď prišlo.

Hm.

Bo to potom sa... dakedy, ako sme rozdelení boli, v nedeľu väčšinou... prišli synovia, alebo ku babke, no, ku starkej, ku mame... No už tam rečovali medzi sebou chlapi a my chlapani sme tam len tak lietali tam, nie?

Hm. A ako teda vyzerala tá situácia tam v tej Veľkej? Kto tam s nimi bol, s tými židmi?

Kto?

Kto bol s tými židmi? Ste vraveli, že ste tam videli Ľudí, boli označení tými hviezdami, vo Veľkej...

No.

To bolo na stanici vlakovej, áno?

No tak to ešte bolo predtým, to ešte, keď ich nebrali, tak už chodili s tými hviezdami.

Hej.

I v Poprade, i vo Veľkej, všade, kde boli židia, no.

Áno, ale teraz ste nám začali rozprávať, že vo Veľkej stáli ste niekde na moste.

To nebolo... to sa ide do Veľkej cez ten most.

Tak pri Veľkej, aha.

No.

Hm.

A tam akurát pod tým sú koľajnice.

Hm. A vy ste z toho mosta videli, že tam pri tej trati...

Áno.

Je zhromaždená veľká skupina ľudí...

Áno.

Mali na sebe označenia...

Áno.

Kto tam s nimi ešte bol? Boli tam s nimi nejaké stráže?

No tak samozrejme tam boli.

Policajti... kto tam bol?

Tak gardisti.

Podľa čoho ste poznali gardistov?

No tak podľa uniforiem.

Hm. Mali...?

Mali aj tuto ten slovenský kríž.

Hm. Boli aj nejaké ozbrojení?

Tak pravdaže. Isto boli, ja neviem. Ja som nekukal na to, čo... ja som na to nebol zvedavý, mňa len bolo tak ľúto tých... tam plakali tie deti... a tak, nie? Ved' to nebolo len tak mírnix-dírnix...

Hm.

Lebo to, kto by neplakal, keď také deti... keď vám zoberú a vás vyhodia z domu von.

Hm. Hej. Koľko ste tam tých gardistov videli?

Ja viem koľko ich bolo tam? No tak neboli možno že, čo ja viem... kto vie skadiaľ všade boli, možno i z Veľkej, z Popradu a čo ja viem skade. Ja viem?...

Hm.

To už bol vtedy Tiso. Prezident...

Hm.

Tiež farár. No a on to podpísal dačo s Hitlerom tam, o neútočení, či kýho frasa... neviem, čo to bolo. Že Nemci tu neprišli. Len gardisti robili bodrel.

Hm. Ako sa tí gardisti správali, tam pri tej trati? K tým ľuďom?

Tak ako keby všetko bolo ich.

Čo robili?

No tak to horší, ako... horší ako komunisti.

Čo to znamenalo?

Ako by som to tak povedal? Tak... no tak aspoň toto, že neničili ako komunisti by boli ničili aj frasa... Lebo to sa zničilo, čo bolo kúštik dajaké cirkevné, či to bol taký, či také... Cirkev, to všetko nepasovalo. Tak oni aspoň tomu dali pokoj. No, takže... ťažko to nejako vtedy chlapcovi bolo do toho... sa vyznať v tom.

A tam v tej situácii, čo ste videli z toho mosta, čo ste tam pri tej trati pozerali...

No.

Ste vraveli, že tam boli gardisti s nimi.

Áno.

Tí sa ako chovali voči tým židom tam?

No tak kopu kriku a hotovo.

Ako čo?

Kopu kriku a...

Kopu kriku?

„Nastupovať!“ a čo ja viem, kýho frasa... To mali dajaké tam schody, či dajaké oné, čo nastupovali do tých dobytčích vagónov.

Do dobytčích vagónov nastupovali?

Áno.

Hm. Ich tam nejako...?

Oni mali, mali pre seba normálne, normálne vagóny. No, ako doprovod. No a oni mali len také.

Hm. Aj ste videli, že by niekoho boli bili, alebo nejako strkali do vnútra do toho vagóna?

Nie. To som len počul krik.

Hm. Keď niekto nevládal nastupovať, videli ste...?

To mu druhí pomohli, čo boli pri nemu tí, medzi sebou si pomáhali jeden druhému. Lebo boli tak aj starší, čo... čo tam zle chodil. Mňa nohy bolia tiež, nie? No a boli aj takí starí, no...

Hm.

Oni sa nestarali, či to malé, mladé či staré, to im bolo jedno.

Hm. A mali aj nejaké batožiny so sebou tí židia?

Mali, ale len také, to povedám, kufrík alebo dajaký ruksak. Detičky dajakú tú taštičku a dost'. To len tak, ako by niekde cestovali, a potom sa vracali nazad.

Hm.

Nič veľkého.

Niekde nám hovorili Pudia, aj že videli takéto podobné situácie, že oddeľovali deti od rodičov, alebo od dospelých. Toto, čo vy ste videli...?

To som si nevšimol ja. No ja som nie..., hovorím, keby som bol, možno stade z Popradu, alebo čo, že človek je tu dennodenne, tak že by išiel na tú stanicu pozerat', alebo čo, ale ja z Teplice do Popradu som nechodil každý deň, alebo každý týždeň, alebo ako, hej?

Hm.

To ja tak náhodou, keď som išiel s našimi, s rodičmi.

Hm.

No s otcom a s macochou, hej?

A tuto ste boli pri akej príležitosti, prečo ste tam išli?

No tak dakedy sa išlo len tak, ako keď by... ako by som povedal? Na prechádzku a tak sa prešlo, tak sa išlo do mesta. Nie?

Tak zhruba z akej vzdialenosti ste to videli? To ste tak nejako z vrchu sa pozerali, hej?

No tak čo to bolo päťdesiat, sto metrov. Viacej nie. Lebo to neďaleko stanica je od... ešte stará stanica keď bola. Lebo teraz je už nová.

Hm. Koľko tam bolo vagónov?

No tak fras ho vie, koľko tam bolo tých vagónov? Ale dosť. To vám neviem povedať, koľko ich bolo, ale bolo dosť tých vagónov.

Tak odhadom, či ich bolo viacej ako tri, alebo štyri?

No viacej, tak pravdaže.

Aj v tých vagónoch už boli niektorí ľudia nastúpení?

Nastupovali akurát.

Práve išli?

Vtedy, keď ja som to videl, tak nastupovali.

Hm, hm. Aj ste videli, že by tam boli ešte niekoho iba privádzali k tomu vlaku? Z nejakého iného smeru, dajme tomu?

Nie, nie. Nie, to som nevidel. To tam už boli, pri tých koľajách, tých... tých vagónoch. A nastupovali do vagónov.

Hm, hm.

To akurát som tak trafil s nimi, s rodičmi, no...

Hej. A ako dlho ste sa na to asi pozerali?

Čo ja viem, pol hodiny? To nebolo dlho, lebo... dakde sme museli ísť, keď sme išli s vozíkom.

A to bolo v ten istý deň, keď ste išli s tým vozíkom do tej Veľkej? Po tú komodu?

Aj... aj toto, a potom ešte raz sme nejako boli, neviem, prečo sme išli do mesta. No... či dačo tam bolo? Neviem, neviem. Dačo bolo, no.

Hm.

To všetko si tak nepamätám do detailov.

Tak ako sa vám to vybavuje, že...

No že to bolo... že to bolo...

Že čo sa dialo...

Také... neľudské, no.

Hm. A túto situáciu, že židov teda... židia nastupovali, gardisti tam boli, nastupovali do vlaku, ste videli koľkokrát?

No tak čo ja viem?

Bolo to...?

Raz bolo tak dosť veľa a raz bolo už tak menej, ale to ich museli odkiaľsi doviezť. Neviem už.

Hm. Takže dvakrát? Raz bolo viacej ľudí...?

A potom tak menej bolo, druhý raz. Ale to už som bol, keď sa nemýlim, tak sám. Už ani nepamätám, ako to bolo. Celkom...

Hm. A vraveli ste teraz, že ich museli odniekadiaľ doviezť?

Asi.

Prečo si to myslíte?

Lebo keď raz ich brali, tak ja neviem, či... že by neboli ich naraz pobrali. Neviem.

Hm. Aj ste tam niekoho poznali, medzi tými ľuďmi, čo ich brali, medzi tými židmi?

Nie.

A ľudia...?

To bolo... keby som aj bol poznal, lebo sem tam si človek zapamätá. Som si nezapamätal, ale celkom človek poznal takých, obchodníkov, viem, že tu ich bolo dosť, čo mali rozličný tovar a také. Všetelijaké výšivky, potraviny, aj hodinár, keď sa nemýlim, bol... Tak čo ja viem kto všetko, no, už...

Hm. Či ste tam nevideli nejakú známu tvár medzi tými ľuďmi. Ale možno, možno ste neboli tak blízko, aby ste ich mohli rozoznať. Dalo sa rozoznať?

Nedalo. Nedalo sa rozoznať. To neviem, či by som rozoznal na takú diaľku.

Hm.

Za druhé to ani... ako by som vám povedal? Nie, že by nezaujímalo, ale mi tváre... tak nič nepripadalo, že by... no...

Hm.

Ja som sa nestretával tak s nimi, že by som ich každý Boha deň, alebo každý týždeň videl.

Hm. A vedeli ste, že odkiaľ tí židia sú?

Nie, to vám nepoviem, ktoré skade boli, to už je... ja viem, že to bolo z Veľkej, no a z Popradu isto, lebo to viem, že tu chodili, keď som išiel... prišiel s dakým do mesta, že mali tie hviezdy. Našité.

Hm, hm.

To len tak, inakšie čo ja viem.

Hej. A ten druhýkrát, čo ste vraveli, že tam bolo už pomenej tých Ľudí...?

Hej, to ich už museli z dedín, alebo skade doviezť, neviem...

Koľko to bolo pomenej? V porovnaní s tým predchádzajúcim razom?

No tak to bola možno desatina.

Hm.

Alebo dakde ich pochytili, alebo čo ja viem, no.

A tam sa vtedy čo dialo? To bolo tiež tam pri tej Veľkej tam... tam pri tých koľajách?

Furt len na tých koľajách, nie? Inakšie to nemalo kde byť.

Hej. Takže to bola taká podobná situácia, zase ste boli na tom moste?

Hej, ale to už bolo málo, to len tam možno boli tri, štyri vagóny.

Hm, hm.

To možno, že ich niekde ponachádzali, kde boli, niekto ich skryl, alebo také dačo. A popri tom ešte kto vie, aj toho nevinného ešte tam nezobrali do..., ja neviem...

Hm.

Bo to udával jeden druhého. Nedaj Boh aby sa sused hneval s niekým a ten ho ukrýval, tak už bol aj on fuč.

Hm. A ten druhýkrát, to bolo zhruba asi... koľko času uplynulo medzi tým, čo ste videli to prvé veľ'a Ľudí, druhýkrát málo...?

Čo ja viem? Dva mesiace možno... To lepšie by tá pani vedela, lebo ona bola z Veľkej.

Hm. A vedeli by ste si spomenúť, že v akom ročnom období to bolo?

No tak to bolo teplo. To muselo byť tak dajako v lete. No tak to muselo byť. No pravdaže, veď čo som bol... veď keď sa nemýlim, tak v košeli som len bol. No...

Hm.

Že som nebol nabundaný dajaký.

A vy ste koľko rokov vtedy mali?

Asi dvanásť. No viacej som nemal. Sedem do štyridsať a to bolo v ktorom? V štyridsiatom ktorým roku? Druhým? No tak bolo, vo štyridsiatym druhým. Bo Nemci tu neboli.

A pri tej druhej situácii, tam s nimi kto bol, s tými židmi?

No tak zas len gardisti boli furt. No hovorím vám, že tu Nemci neboli vtedy.

Hm. A vtedy sa k nim tí gardisti ako správali?

No tak, ako nadľudia. Ako nadľudia...

Ako...?

Nadľudia.

Nadľudia?

No ako Nemci.

Hm. Aj ste mohli počuť, že im niečo hovorili, tým židom?

Tak čo tam ste počuli, akurát krik. A plač.

Tam ste nevideli, že by ich nejako boli bili, alebo sa k nim tak násilnícky správali?

Nevšimol som si, nevšimol som si, že by ich bili, ale kričať... sa tam kričalo.

Hm. A tam vtedy tiež boli aj... aj starší ľudia, aj...?

Som už hovoril...

Aj deti?

Od detí až po starcov.

Hm.

To im bolo jedno, či je to decko, či je to žena, či je to chlap... jedno to. Bol žid a hotovo.

Hm. Takže si spomínate, sa vám vybavujú dve takéto situácie...

No už potom... už potom neviem...

Keď ste...?

To už potom bol koniec.

Hm. Koniec v akom zmysle?

No ta tak, že už ich asi pozbierali všetkých, alebo kýho frasa porobili, neviem...

Takže už ste nič takého nevideli pri tej trati?

Nie, nie, lebo hovorím, za jedno som musel prísť z Teplice, to sú nejaké kilometre, ja som bol chlapec ešte.

Hm.

Tak len vtedy som bol, keď som išiel s otcom, alebo s macochou, alebo s dakým, keď som šiel.

Hm. A po tomto, boli ešte nejakí židia v Poprade? Že teda na verejnosti, alebo že by boli mali tie obchody svoje? Alebo... či ste sa...?

Mali, ale už sa nevolali tak, ako sa volali predtým.

A volali sa ako potom?

Tak každý mal... ja tak poznal len jedného. A to bol obchodník, sa volal Spitzer, ten sa dal premenovať, tak sa volal Kolenka. No už je nebohý. To už sú roky, ale som chodil ešte do obchodu, to bol veľmi dobrý človek. To klobúk dolu pred takým človekom, ako on bol.

To bol aký obchod?

Potraviny.

Hm. Takže on zostal, jeho nezobrali?

Nie, on sa dal prekrstiť.

Hm.

Na Kolenku. Aj volali sme to potom do Kolenku, my už sme to volali do Kolenku, ale najprv sa volal Spitzer, to mi zas nebožtík otec povedal.

Aha.

Ale nepovedal nikomu, že toto alebo hento. Ale sa našli aj takí ľudia, čo žalovali, a udávali.

A to bol kto, tí udavači?

Cha... ta takí, čo si mysleli, že budú mať raj na zemi, alebo kýho frasa...

A mali z toho nejaký raj na zemi?

Á... Figu drevenú mali. Tak možno daktorí sa obohatili, lebo sa obohatili o domy a čo ja viem o čo, nie?

Hm.

Tí, čo paktovali s nimi.

Vedeli ste aj o nejakých židoch, ktorí sa ukrývali?

Nie. No tak isto... isto sa ukryli, lebo vám hovorím, že boli i doktori, i kdejakí... A po vojne sa volali... lebo bol Schweitzer, Spitzer... čo ja viem, už ani nepamätám tie mená všetky. Obchodníci takisto, už nepamätám tie mená.

Hm.

Viem, že mali taký tovar, čo dopredávali, kožený tovar – kufre, aktovky a čo ja viem, čo sa predávalo. Ako je teraz Baťa, tak poniže Baťu. No... Potom na druhej strane, to už ani tie domy nestoja, lebo sú tam nové postavené.

Hm. No a v tom čase, keď židov odviezli, čo sa stalo s tými obchodmi? Tie zavreli, tie obchody, alebo niekto ich mal ešte?

Ale figu drevenú.

Čo sa stalo?

Ved' zostali obchod obchodmi ďalej, len to zas mali tí ich prisluhovači. Tak ako ten „Obchod na korze.“

Hm.

Keď ste videli? Čo tam hral Kroner? Čo tiež mu dávali ten obchod po tej, čo mala ten... neviem, čo to tam mala, myslím nitky a také.

Hm.

Hej, čo tiež mu dávali ten obchod, nie? No tak také dačo, to sa robilo.

Hm.

Takže toto je pravda.

Takže mali tie obchody prisluhovači koho?

Áno. No tak tých gardistov, nie?

A tam v Poprade ste nejaké výpredaje toho židovského majetku nevideli, pri tých obchodoch?

To som nebol vtedy ja tam.

Hm. V tom čase nám aj hovorili, že niektorí Pudia chodili rabovať takto židovský majetok.

Oj joj! Tak isto, to už viem len z toho, čo mi môj otec rečoval, lebo robil... on robil, nie? Takže chodil do mesta, do Popradu. To keď sa nemýlim, tak vtedy robili akurát tú betónovú cestu, čo ide z Popradu na Svit, a tak ďalej. Bola betónka...

Hm. Takže otec vám...

A potom v papierni... v papierni robil, tu v Poprade, bola papierenň dakedy. No tak v tej papierni robil, v rámikárni.

Otec vám o tom porozprával, vy ste nevideli, že by sa také...?

To...

Také niečo...?

Odtiaľ, lebo otec chodil každý deň.

Hm.

Hej. Aj toto ten Nemec, ja neviem, čo to bol zač... čo tu mal tú papierenň, to zas bol... zas výborný človek. Ako hovoril mi nebožtík otec. Hej. A už nepamätám, ako sa volal, ale ľudom pomáhal. Bo s tým, že keď chceli... potrebovali uhlie domov, tak nemuseli ísť do uhoľných skladov, to boli dakedy súkromníci, nie? Ale on im objednal a vo fabrike, aj im rozviezol po domoch.

Hm. A spomínali ste, že tie židovské deportácie, tie odsuny, keď židov brali, tak že vtedy tu ešte neboli Nemci.

Nie.

Kedy... odkedy tu boli Nemci? Kedy prišli?

Nemci tu mohli prísť... kedy to mohlo byť? Dokiaľ sa nebili... to keď začalo byť to národné povstanie, tak dajako to bolo. Hej. Myslím, aj vtedy prišli, keď to začalo. Lebo na letisku bolo jedno lietadlo, aj to neviem, či nebolo Baťove.

Hm. Hej.

A to odlietavalo akurát z letiska kdesi smerom na Kráľovú hoľu, no na Kubachy tu, Spišské Bystré sa to teraz volá, hej? A to bolo... no vidíte, to tiež to bolo v jeseni, lebo bolo pokosené. A zbožie (*obilie*) stálo v tých bandloch, alebo v krížoch, naukladané po poli, hej? No a Nemci strieľali po tom lietadle a jeden strieľal do toho, čo ho Nemec.. prečo do toho strieľal. Toho Nemca... hej. No a ľudia, že by nerobili zas zlosť, no tak ten starosta obci dal navariť bielu kávu, chleba domáci, maslo, a tým Nemcom zanesli tam k stodolám. Tam mali... tam mali... dajaké autá tam boli, nie? Kuchyňu, keď sa nemýlim... no a im dali kávu,... prv museli okoštovať, že či nie je otrávená. Až potom pili.

Hm.

No a to bolo... hovorím, to bolo v jeseni, akurát po žatve.

Hm. A tí Nemci sa voči ľuďom ako chovali?

No nemôžem povedať, že by robili zle, aj u nás doma, sme mali malý domček... a koľkí boli u nás? Traja tí Nemci. Jeden bol doktor, jeden dajaký dôstojník a jeden vojak, taký chromý trochu, taký starší pán. A si spieval. „Prima vojna, prima gut, ženka doma, pán kaput!“

Cha...

To nezabudnem tiež tú pesničku. No a oni spali v posteliach, ten spal pri peci v kuchyni, no a my chlapci dokopy.

Hm.

Pri otcovi.

A vraveli ste, že gardisti, keď som sa vás pýtala, že ako sa správali, tak ste povedali, že ako nadľudia...

Áno.

Že ako Nemci...

To horšie sa správali tí gardisti, ako Nemci.

Ešte horšie sa správali?

No pravda, lebo prišli... keď tu prišli do dediny, tak neviem, že by tu dakomu ubližovali, akurát tam jedného cigána zabili, bol ako partizán. No ho postrelili, či kýho frasa, neviem... Hej, a potom chodili v tých ich autách otvorených, hej? Tak mu povedal, lebo tam bol taký ako felčiar u nás, už keď sa nevylizoval... a on ho ošetril. A mu sám povedal, že by sa nešpacíroval, lebo pokiaľ ho nejakí druhí chytia, tak ho zabijú. No nedal si povedať. Aj tak ho chytili a zabili ho. Potom...

Hm.

Tak je aj pochovaný na cintoríne.

Hm. Takže v Teplici boli aj cigáni?

Áno.

A mali ste nejakých kamarátov, medzi nimi?

Hej. Tak som vám hovoril, že sme futbal hrali a kúpali sa spolu, a tak ďalej.

A tí v tom období... tí gardisti ich nechali na pokoji?

Hej, to už vtedy... ja viem ako to bolo s nimi, ani neviem. Ako sa to pridali k nim, či kde, naraz pokapali.

Pokapali akože zmizli?

Ako, keby ich nebolo naraz. To, ako už začali Nemci utekať, lebo tu, keď tu už prišli, tak fakticky utekali. Lebo už Rusi kdesi boli v Levoči, alebo kde tam. Už neviem presne.

Hm.

Ale viem, že ich niektorých chytili na Štrbe, tí na tých koníkoch. To tí kozáci, alebo čo to boli.

Hm.

Lebo to boli... koľko tých vagónov bolo vo Svite? Možno takých dvadsať. Keď nie viac. A boli tam lyže, člnky s veslami, lyže boli s onými, no tie... s kandahármi... palice, no všetko, výstroj pre vojakov.

Hm.

To kopa vagónov tam bola toho,... tak to sme si... ja som išiel po lyže, druhí zas brali člnky...

A to bol aký vlak?

To Nemci, nemecký.

Hm. A ste si mohli tam ísť zobrať veci?

No tak utekali už, tak tu všetko nechali.

Hm.

Oni tu mali, čo pokradli po tých obchodoch, Nemci čo tu rabovali, ako teror... A do vagónov, tak to taký dlhý vlak bol z Popradu do Svitú, že štyri lokomotívy nemohli pohnúť. Alebo tí rušňovodiči boli takí šikovní, že potom ľudia skočili na tie vagóny a kradli topánky. A čo ja viem, čo všetko tam bolo po tých vagónoch.

Hm.

To tí poslední, čo utekali, tí Nemci, to už nestačili vyložiť ani voz, nič.

Hm.

Nie? Aj chytili kdesi na Štrbe, tí kozáci. Tých som videl.

Hm.

Na takých malých koníkoch. S tými samopalmi, čo taký gul'atý taký onen mali.

A tí vaši cigánski kamaráti, s tými čo sa stalo? Zostali žiť u vás?

Hej, hej.

V dedine?

Nič sa im nestalo.

Nemali tí nejaké problémy?

Nemali nič, to tým nerobili nič.

Gardisti ich neotravovali, nerobili im zle?

Nie.

Nie?

To som sa čudoval, lebo niektorí ľudia onačili tých oných... tých, ako hovorím, tých, čo tu boli... Aj dnes máte proti cigánom.

Hm. A Rusi...?

A nie sú všetci cigáni ako cigáni.

Rusi keď prišli sem... Nemci utiekli, prišli Rusi...

No.

Tí sa ako správali?

Ako Rusi...

Cha...

Cha, cha...

A to je? Cha, cha, cha...

No to taký zvláštny národ. Nehovorím, že všetci boli zlí, ale boli takí, ale zas mali... musím povedať, že mali prísnych veliteľov.

Hm.

Lebo tam nejaký... taká staršia nejaká bola žena, tam nejaká... ja neviem, kto im to povedal, tým Rusom, nie? A tam sa dobýjali dakde a niekto potom žaloval dajakému veliteľovi, tomu ruskému, nie? Že sa dobývajú ku tej žene tam, nie? Tak dal zavrieť do... do... u nás sa to volá lemhaus, a to bol taký, že tam bol trajler, že sa čistilo obilie a tak. Nie? Tak tam dal zavrieť tých dvoch Rusov. Dva dni boli v tej zime tam.

Hm. To za trest?

Za trest.

A prečo sa oni k tej žene dobýjali? Čo tam chceli?

No tak čo chceli? „Chazajko, davaj!“

„Chazajko, davaj...“ čo?

Cha, cha... no a ako...

Čo?

No tak... „погулять...“ Cha, cha, cha...

Pošpásovať?

Hej. Cha, cha, cha... Cha, cha... Ako chlap ku žene, no... tak sa správali Rusi.

Hm.

Veď aj domov, to sme tiež boli, keď prišli Rusi, nie? Ideme domov, to myslím aj macocha bola s nami... s vozíkom, kde sme boli už neviem, nepamätám celkom, ale sme počuli, že na dvore sa reže drevo, nie?

Hm.

A tí Rusi odrezali stĺp elektrický a na dvore ho rezali na klátiky. A rúbali. A ako sme prišli dnu, tak už kričali: „Chazajko, otváraj!“ že? No otvorila, už sa vovalili dnu, neviem koľko ich bolo, traja, či štyria, nie? A kakáša, ako kohúta, nie? A hovorí: „Ty budeš potom skákať po sliepkach?!“ Ona bola taká pyskatá macocha, nebohá, nie? „Ja ti dám takého kakáša! Tam, hovorí, nech ti varí tvoj kuchár.“

Hm.

Aj tak sme museli variť, lebo im dávali do tých oných... dajaký kuchár mäso, múku,... a čo im dával. A varilo sa tam, kde bývali po dedine. Po ľud'och. Po domoch.

Hm. A tam, čo sa teda k tej jednej žene sa nedobili, lebo ten veliteľ ich zastavil...

Áno...

Boli aj také prípady, že sa dobili, počuli ste o takom?

Nie, nie. Nie.

Nepoznali ste niekoho takého?

To bolo také odstrašovacie, že dali pokoj potom.

Hm. Takže ten s nimi narobil poriadky...

Hej.

A už...

No taký to bol príjemný chlap, ten...

Hm.

A Nemci zas boli, ako by som to povedal... oni neboli len k ľud'om takí, oni aj ku zvieratám boli takí hlúpi. V škole si spravili bitúnok. Tam išiel taký potôčik malý, hej? A tam vytiahli dajaký stôl, či lavice tie školské a zabíjali tam dobytok, na... pri tom potoku. Nie? Tak zabili tam aj normálne teľnú kravu, ako ju otvorili, tak to teľa žilo dnu v nej.

Hm.

Tam zamrzlo pod tým.

Toto kto, Rusi?

Nemci.

Nemci. Hm.

Len, preto hovorím, že boli hovädá ešte aj ku tomu, že nemali normálny kúsok citu.

Hm.

Že teľnú kravu, ktorá bola už bola kto vie... veď to teľa bolo už veľké teľa.

Hm.

A tak ju nechali tak potom, neotvorenú.

Spomenuli ste, že ste ešte aj po vojne, a možno aj viacej po tej vojne, počuli niečo také proti židom, nejaké také veci. Nie celkom pozitívne.

Som počul, ale nie tu.

A kde?

Ale v Krompachoch.

Hm.

No. A to...

A čo sa stalo?

To som robil ako chlapčisko tam, ako som utiekol od našich ku tetke do Krompách, tak robil u... Beránek sa volal, ten čo mal, tam robil kvádre a betónové rúry. A ja som robil ako chlapčisko, lebo vtedy bolo všetko na body, hej? A to mi nedali z domu, tak som si musel všetko, čo som sa potreboval obliecť, alebo obuť, kupovať navoľno. A to stálo dva razy toľko, nie? No tak som robil u toho Beránka, no a tam bol jeden... ako sa volal? Čo robil bol o kúsok starší odo mňa. Nie? A ten mal také hlúpe reči. Hovorím: „A chceš cez pysk?“ On bol taký, a už bolo po vojne.

A čo mal, aké hlúpe reči?

Ja neviem, čo to povedal mi. Hej, na toho doktora. Už nepamätám, ako sa volal ten doktor, čo tam bol v Krompachoch. A ja som vtedy bol prechladený, tak dajako a nechcel ani peniaze a ma ošetril. Výborný človek. To klobúk dolu pred ním.

Hm.

A on bol žid.

Hm.

To mi zas teta povedala.

Hm.

No a ten tak povedal, tak hovorím, to v pivnici sme boli, po cement, alebo dačo také, hej? Tak dačo tam povedal, nie? Neviem, o čom to bolo ani, ale viem, že niečo o židoch, alebo také dačo. A hovorím: „Chceš pysk?“

Hm.

Ja som ho nakopal do zadku. No a už bolo dávno po vojne. To ste mali ľudí všelijakých.

Hm.

Ako aj teraz. Pre pár korún dakoho prepadnú a to také. No vtedy to bolo, ale on sa aj volal, ešte aj nejaké také nemecké meno mal. Tak že ho Rusi nezobrali, to sa čudujem.

Hm. Rusi vtedy brali takých, čo mali nemecké mená?

Áno. A jeho nezobrali, tak kto vie?

A kam ich tí Rusi brali?

Tak na Sibír.

Aj ste poznali niekoho?

Áno. Dokonca mi... som mu robil majstra. Joj, ako sa volal? Robil pri mne elektrikára. Zo Soboty. On mal dakedy svoj mlyn aj elektrárň. No za komunistov mu to pobrali.

Hm.

Aj pílu dokonca mal. Roth.

Hm.

No a jeho zobrali, neviem, kto ho udal, ale také dačo, tak on bol, tak on mi rozprával také príhody. A ako mlynár, tak že ho dali mlieť do dajakého mlyna tam v Rusku, nie? No hovoril, hlad bol, tak si... jačmeň, jačmeň, alebo také niečo, ako mal tie válenky, tak si nasypal dnuká do toho. Ho udali, tak za to ho poslali na Sibír.

Že si trošku odsypal?

Áno, že ukradol ten...

Hm.

To zrno.

A títo Ľudia, ktorí mali tie nemecké mená, oni mali ako nemeckú národnosť? Tu čo žili?

Ale nie, to bol Slováč ako pero, ten Roth.

Hm.

Že bol odniekiaľ odtiaľ... z východu, že je skade, neviem skade, aj mi povedal, už nepamätám skade...

Hm.

A povedám, že mi robil elektrikára, ja som mu robil majstra.

Hej. Ale tu žili aj Ľudia, ktorí mali ako nemeckú národnosť.

Áno.

Že sa tak hlásili k tej nemeckej národnosti?

Áno, boli.

Spišskí Nemci, hej?

Veď hovorím, aj u nás boli dve.

A tí boli akí, tí boli na čej strane? Držali s tými Nemcami z Nemecka...?

Ani by som nepovedal, lebo aj tieto, oni potom utiekli obidve, toho esesáka mama, aj sestra.

Hm.

Tam boli dve, v Teplici.

A tí sa s tými gardistami tiež spojili?

To ja ani neviem, ako sa vytratilo naraz.

Hm.

Naraz ich nebolo.

Takže tí neboli...?

To už keď Nemci boli tu, tak už ich nebolo vidno.

Aha, takže už ste ich potom nevideli?

Nie, už potom, ako keby sa boli stratili.

A u gardistov boli iba Slováci, alebo aj nejakí iní?

No neviem, ale to len čo pamätám, tak to len Slováci boli.

Hm.

Mali aj hymnu, nie? Slovenská garda...

To bolo ktorá?

No tá... kde gardisti...

To bola tá, čo ste nám ju zaspievali, či to bola nejaká...?

No... „Sme slovenská stráž...“

Hm. To bola ich hymna?

Áno.

A v tom čase v škole ste sa nemuseli zdravit' „Na stráž!“?

Nie.

Ako ste sa zdravili?

My sme sa zdravili, no... „Pochválen.“

„Pochválen.“ Hm.

Áno...Ale hovorím, tým že to bolo, keď aj to, robili taký bodrel dajaký, ale všetko neponičili. Lebo nie ako potom komunisti začali tie kostoly a čo ja viem, strany zakazovať kdejaké... náboženstvá. Nie?

Hm.

Že oni aspoň nechali dačo, nie že...

Hm.

Bol aj ten kostol, škola, nebolo to zvalené, nebolo to poškodené.

Hej.

A doteraz to stojí. Ako je cintorín, nie ako teraz je rozbitý. Čo pováľali pomníky, a tak ďalej, chuligáni.

No každá doba má nejaké problémy, že? Ja teraz urobím na chvíľku krátku prestávku, lebo sa chcem spýtať kolegyně a pána Beyraka, či oni nemajú nejaké otázky.

Dobre.

Či sme na niečo nezabudli, alebo či sme všetkému dobre porozumeli. Tak počkáme chvíľku, dobre?

Ja myslím, že na tie roky, čo si pamätám, tak si dosť pamätám.

To určite áno.

A gól, keď nie som z Popradu, ale som tri kilometre...

Hej.

Od Popradu.

...

Takže máme ešte jednu otázku na záver.

No.

Lebo by nás zaujímalo, či vy ste niekedy porozprávali tieto svoje zážitky, z toho obdobia Slovak štátu a vojny, aj o tých židovských osudoch... to, čo vy ste videli napríklad tam pri tej Veľkej... či ste to niekomu porozprávali u vás v rodine?

Nie.

Vaším deťom, vnukom?

Jój, tak keď sa ma pýtali, tak hej.

A pýtali sa?

Tak skôr... skôr by som povedal... deti, moje deti ani nie. Lebo neviem, či ich to nezaujímalo, alebo to nepočúvali dačo... a tak ďalej, nie? Skôr vnuk sa ma opýtal. Ten mladší, sem tam, ale len také veci. Lebo to ich v škole celkom iné zaujíma.

Hm. A na čo sa...?

A ich vôbec tie... dejiny, veľmi slabo. Ja neviem, či to ich neučili v škole, či kýho frasa.

Hm. A na čo sa vás ten váš vnuk pýtal, na aké veci? Čo chcel vedieť?

No, aká škola a tak ďalej. No, hovorím, nie taká ako teraz vy máte.

Hm.

A hovorím, teraz máte kdejaké počítače, tak si napíšete, ako chcete. Robíte si čo chcete. To trebalo všetko s rukou...

Hm. Tak také veci sa vás pýtal, ako to bolo, keď vy ste boli mladí a chodili ste do školy, hej?

Hej, hej, tak, inakšie nie, lebo to, hovorím, buď ich v škole neučili dejiny žiadne, alebo keď, tak len také povrchné...

Hej.

Že si nezapamätali z toho pomaly možno nič.

Hm. Tak ale aspoň...

A to je chyba ale.

Je to chyba, určite. Ale aspoň trošku sa teda od vás dozvedel... A že ho to zaujímalo, to je tiež také dobré, nie?

No, ale hovorím, škola je chyba.

Hej. No, ale keď je chyba na strane školy, tak aspoň od vás dostal nejaké informácie.

No lenže my tu naveky nebudeme.

Tak to je pravda. A práve preto my sme prišli za vami s tou kamerou a urobili sme tento záznam, aby sa to zachovalo, tie vaše spomienky, aby to bolo pre tých ľudí, ktorí majú záujem sa dozvedieť.

Áno, ja vás chápem, toto... Ja som za. Ved' nakoniec si zoberte, to keby komunisti boli trebárs v Izraeli, tak tam niet ničoho. Podľa komunistov by nebolo nič, tam mali... teraz si vezmete, tam sú židia, sú tam i katolícke kostoly, i ja neviem aké kostoly... A Ježiš sa narodil tam, a tak ďalej a vidíte a to stojí, nikto to nebúra, nikto nezakazuje. Nie ako tu, za komunistov.

Netreba zbytočne...

Tak neboli horší?

No tak treba ľudí nechať žiť, to je to najdôležitejšie.

Áno.

Keď tým druhým neškodí, tak... presne...

Áno, ži a nechaj žiť...

Takže my vám chceme veľmi pekne poďakovať za tento rozhovor.

Prosím.

Ďakujeme, že ste medzi nás prišli a podelili sa o svoje spomienky.

No, nech to padne na úrodnú pôdu.

Dúfame, že hej. Ďakujeme.

No, prosím.